

Duo Albert in Pavle, harmonikarja iz Avstrije. Foto: Miha Mulh, 12. 03. 2004

Prireditev je spremljal kulturni program, ki so ga pripravili Slovenci iz sosednjih držav, na televizijskem ekranu pa so se zvrstili tudi trije filmi, ki so bili posneti na vseh treh posvetih:

1. Utrinki s posvetovanja SED "Etnološka dediščina Slovencev v Avstriji" (kamera in montaža Sašo Kuharič);
2. Utrinki z ekskurzije in s posvetovanja SED v Porabju (kamera Miha Peče, uredil Naško Križnar, montaža Sašo Kuharič);
3. Gradivo s posveta v Italiji s strokovno ekskurzijo (posnel Urh Vrenjak).

Izdelovalki papirnatih rož: Ana Uti (Monošter) in Iluš Dončec (Števanovci). Foto: Miha Mulh, 12. 03. 2004

Slovensko etnološko društvo je na posvetih pridobilo tudi pre-

cej knjižničnega in informativnega gradiva, posneli smo veliko število fotografij, tako da bi tudi SED lahko počasi začel misliti na ureditev svoje zbirke bogatega gradiva, ki se ustvarja med izvajanjem zanimivega društvenega programa.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 8. 4. 2004

Recenzija, kritika / 1.19

doc. dr. Naško KRIŽNAR

NA ROB DRUGEMU ETNOVIDEO MARATONU

»Etnografski film je film, ki rabi bolj prenašanju znanja kot prenašanju emotivne izkušnje.«
(Toni de Bromhead)

V Slovenskem etnografskem muzeju je v četrtek, 18. in v petek, 19. marca 2004, potekal drugi Etnovideo maraton (EVM), kot je kustosinja za etnografski film in organizatorica Nadja Valentinčič imenovala letne preglede slovenske produkcije etnografskega filma. Tokrat je bila predstavljena bera dveh let. Bolj kot ocenam posameznih filmov, ki bodo objavljene drugje, se bom na tem mestu posvetil obravnavi prireditve kot celote.

V Sloveniji ne poznamo tradicije javnih predvajanj etnografskih filmov. Nismo še imeli festivala ali velikega mednarodnega kongresa z vzporednim filmskim programom. Na naših redkih mednarodnih konferencah smo gledali etnografske filme kolegov iz tujine le kot dodatek njihovim referatom. Največja prireditev doslej je še vedno Retrospektiva slovenskega etnološkega filma v Cankarjevem domu leta 1982, ob izdaji Filmografije slovenskega etnološkega filma, kjer je bilo predvajanih 54 etnografskih filmov in dokumentarcev na etnološke teme iz vse slovenske kinematografije.

Po ogledu celotnega programa EVM, ki je štel 15 enot, sem prišel do ugotovitev in misli, ki jih predstavljam v nadaljevanju. Najprej mi je padlo v oči veliko število producentov in avtorjev ter pestrost zvrsti. To je vsekakor, v primerjavi z lanskim letom, produkcijski in organizacijski uspeh.

Zastopanih je bilo osem producentov, od tega so štirje iz profesionalnih ustanov (Avidiovizualni laboratorij ISN ZRC SAZU, Muzej novejšje zgodovine Celje, Goriški muzej, Slovenski etnografski muzej in Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo), ostali so Poletna šola vizualnega, dva študentska kluba in zasebnica.

Med njimi je velika razlika v stopnji razumevanja statusa etnografskega filma v etnologiji in njenih aplikacijah. To si lahko

razlagamo kot bogastvo ali pa kot pojmovno zmedo.

Prikazane filme bi lahko razdelili v naslednje skupine: strokovni in dokumentarni film (Figaro za vse čase, Goriška pustovanja, Iz tišine in prvi film Poletne šole vizualnega), vizualna etnografija (Pustne maše, Lezi baba, Oblikovanje izkušnje, Planina Velo polje, Bizeljski hram, Tarlamt in drugi film Poletne šole vizualnega), reportaže (Trenje lanu, Blizu nebes, Porabje) in muzejska aplikacija filma (Kmečko gospodarstvo). Oblikovanje gornjih razdelkov je zelo subjektivno, ker nekaterih filmov v resnici ni mogoče uvrstiti v noben omenjeni razdelek, zlasti nekaterih študentskih, ker so premalo razvidno oblikovani. Podobno velja za filma Poletne šole vizualnega, ki bi ju lahko uvrstili tudi v poseben razdelek študijskih filmov.

Znotraj posameznih razdelkov so filmi zelo različni. Med strokovnimi in dokumentarnimi je npr. Dapitov Iz tišine bolj impresionističen, Goriška pustovanja Skrtove so bolj opisna, Figaro za vse čase pa je podoben bolj televizijskemu kot etnografskemu dokumentarcu. Podobna različnost vlada v razdelku vizualna etnografija. Vse enote so bolj ali manj urejeno gradivo z različnimi merili sistematizacije, od tekstovnega (Pustne maše) do tehnološkega (Lezi baba) in kronološko vizualnega (Tarlamt). Ostali trije filmi v tem razdelku (Oblikovanje izkušnje, Planina Velo polje in Bizeljski hram) so bolj filmsko artikulirani kot prvi trije, a premalo, da bi prerasli okvire urejenega gradiva. Zlasti Bizeljski hram ima veliko sestavin dokumentarca. Prav nič manjša zadrega ni med reportažami. Med zelo solidnima reportažama Trenje lanu in Porabje 2003, ki sta že skoraj filma, in Blizu nebes je tako velika razlika, da bi morali za njih praviloma izumiti ločene razdelke.

O filmih Poletne šole vizualnega ne bi rad sodil, ker sem vpleten v delovanje te šole. Lahko pa rečem, da na analitski in oblikovni ravni presegata potencial ostalih filmov na EVM. Je pa res, da sta nastala pod močnim mentorskim nadzorstvom in ju zato ne moremo soditi kot avtorski deli.

Omenjeni filmi se razlikujejo tudi po namenu. Iz tega lahko sklepamo na vlogo filma v etnoloških ustanovah. V vzponu je uporaba filma v muzejih, ki bodo, kot kaže, ostali glavna opora slovenske etnologije. Trije filmi so prišli iz muzejskega okolja, dva v obliki dokumentarnega filma (Goriški muzej in Muzej novejšje zgodovine Celje), eden v poskusu vizualne razstavne aplikacije (SEM).

V Inštitutu za slovensko narodopisje (AVL) je razvita tako produkcija sistematizirane vizualne dokumentacije kot dokumentarca o metodologiji raziskav kulture. Iz ISN oz. AVL izhaja tudi usmeritev Poletne šole vizualnega, torej pedagoška dejavnost na področju produkcije vizualij za znanstveno-raziskovalno delo. Na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo se posvečajo predvsem vizualnemu beleženju terenske prakse.

Pravzaprav bi lahko večino predvajanih filmov uvrstili v kategorijo bolj ali manj urejenega vizualnega gradiva. Ta kategorija se mi zdi najpomembnejša za uporabo filma in videa pri

raziskovalnem delu, zato bi ji morali posvečati večjo pozornost.

Številni etnologi namreč nikdar ne pridejo do izdelave etnografskega filma za širšo javnost, čeprav je videokamera nepogrešljiva pri njihovem raziskovalnem delu. Ko začnejo montažno urejati gradivo, se učijo osnov vizualnega izražanja. Montažno urejanje namreč ni zgolj mehansko opravilo, temveč tudi sistematiziranje podatkov. Snemanje gradiva in montažno urejanje (sistematiziranje) razvija vse veščine, ki so potrebne za izdelovanje etnografskih filmov. V nasprotju s tem pa je Chiozzi takole razmišljal: »Če želimo pokazati nekaj svojega gradiva, ga moramo zmontirati, spremeniti v film in prikazati. S tem se izgublja del pomena. Nisem filmar, ne želim delati filmov.« To je seveda zelo radikalno mišljenje, ki bi ga lahko podpirali le kot prisposodo za matičnost etnografskega filma v znanosti. Velik del vizualnega gradiva res ostane v arhivu, velik del pa montažno obdelamo. Od tega, kako obsežen je montažni poseg, se razlikujejo zvrsti etnografskega filma. Za rabo v strokovnem okolju zadošča minimalen, za javno predvajanje pa je potreben tudi režijski poseg, ki daje izdelku avtorsko noto, na vsak način pa kultivirano filmsko podobo. Filme na drugem. EVM bi lahko najpreprosteje razdelili po stopnji montažnega oz. avtorskega posega in tako izmerili avtentičnost po eni in kultiviranost filmske oblike po drugi strani.

Po predvajanju filmov se ni razvila posebno bogata diskusija. Razlog je bil morda v tem, da smo bili do konca prireditve prisotni le nekateri avtorji, sodelavci in producenti; Vseh mentorjev ni bilo. Druge maloštevilne gledalce so prikazani filmi, kot kaže, premalo vznemirili, da bi o njih diskutirali, ali ostali do konca. Kot vedno se tudi ob tem lahko vprašamo, ali je za mlačen odziv kriva nizka kakovost prikazanih filmov, ali pa nepripravljenost gledalcev za sprejemanje tovrstnih filmov.

Sprašujem se, na kakšen način je heterogena podoba slovenskega etnografskega filma, ki se je pokazala na drugem EVM, lahko reprezentativna? V tem, da je bila predstavljena vsa slovenska produkcija dveh let, je prav gotovo reprezentativna. Nočem pa niti pomisliti, da ta heterogenost morda odraža stanje duha na področju etnologije v Sloveniji, njeno razslojenost, nepovezanost, pomanjkanje razvidnih usmeritev in akademske samozavesti, če hočete. Področje etnografskega filma bi lahko s svojim delovanjem presegalo tovrstne slabosti matične vede in se morda bolj zgledovalo pri dobri tradiciji etnografskega filma v svetu.

Odločitev, da so bile na EVM prikazane vse prijavljene enote, brez selekcije, se mi zdi pravilna. Na ta način smo videli, kaj lahko pričakujemo v prihodnje. Seveda pa je vprašanje, ali neselekcijirano prikazovanje koristi izoblikovanju razpoznavnega značaja prireditve. Najprej bi se morali odločiti, ali bo EVM prikaz tistih etnografskih filmov, ki so namenjeni najširšemu občinstvu in se po svojih karakteristikah bližajo dokumentarnemu filmu, ali pa naj bo to revija raznolikih usmeritev na področju etnografskega filma v Sloveniji, kamor spadajo tudi vse druge oblike etnografskega filma, od raziskovalnih do multimedijskih. Vsaka odločitev za eno od usmeritev

ima za posledico različne organizacijske oblike prireditve. Prva oblika je festival z običajnimi razpisnimi pogoji, kot so npr. izbor, žiriranje, selektivno prikazovanje, nagrajevanje, ocena publike, publiciteta v medijih. Tak festival lahko sčasoma praraste iz nacionalnega v mednarodnega.

Druga oblika je simpozij ali konferenca vizualnih raziskovalcev, kjer bo v ospredju kvalificirano razpravljanje o metodoloških, teoretičnih in praktičnih vprašanih vizualnih raziskav in produkcije etnografskega filma, po geslu Toni de Bromhead, ki je moto pričujočega sestavka.

Prva oblika zahteva več denarja, druga pa več strokovne pripravljenosti. Izbira ene ali druge je odvisna od predvidevanja, kakšna bo ustvarjalnost na tem področju v naslednjih letih in kaj želimo s prireditvijo doseči. Na vsak način bi se morali več srečevati in (kritično) razpravljati o našem delu. S kumulativnim učinkom različnih metodologij in praks ter kritičnega ovrednotenja enih in drugih bomo lahko ustvarili dovolj kakovosten referenčni krog, ki bo generiral nove modele etnografskega filma, njegove produkcije in vseh drugih dejavnosti, ki spremljajo raziskave vizualnih komponent kulture. Za novinarsko poročilo pred EVM (v Dnevniku z dne 16. marca 2004) sem izjavil, da zaradi novih tehnologij, ki omogočajo nelinearno objavljanje vizualnih podatkov, predvidevam smrt (klasičnega) etnografskega filma. Te dileme sem skušal na EVM predstaviti s provokativnim prikazom nedokončanega projekta različnih pogledov na eno in isto kulturno prvino. Začuden sem bil, da nihče od prisotnih ni polemiziral z moji pogledi. Vsaj očitati bi mi lahko, da je Jay Ruby že v 70. letih napovedoval smrt etnografskega filma. In vendar mislim, da ravno diskusije o podobnih temah še kako sodijo na prireditve, kot je letni pregled nacionalne proizvodnje etnografskih filmov.

O dilemah festivalov oz. javnega prikazovanja etnografskih filmov je govoril Paolo Chiozzi v posebni številki Glasnika, ki je bila posvečena etnografskemu filmu in vizualnim raziskavam. Kritiziral je festivale, ki postavljajo v ospredje dokumentarce z nizko ravno etnografskosti, in predlagal festivale z dvojnimi programom: enim za občinstvo in drugim za strokovnjake.

Zakaj sploh javno prikazovati znanstveni film? Do tega je prišlo iz različnih razlogov. Na prvem mestu je potreba po publiciteti znanstvenega dela etnologov in antropologov. S povečano publiciteto naj bi kompenzirali dvom akademskih krogov o legitimnosti filmskega medija v znanosti. Na drugem mestu je osebna ambicija številnih znanstvenikov, da se izkažejo kot filmarji in s tem pridobijo nov družbeni status. Na tretjem mestu je potreba producentov etnografskih filmov po medijski uveljavitvi, da bi tako povečali distribucijo in zaslužek. Na četrtem mestu je splošno razširjeno mišljenje, da je etnografski film vrsta dokumentarnega filma, ki lahko z vsebinsko atraktivnostjo pritegne zanimanje publike. V preteklosti je bil v s tem v zvezi največkrat omenjan predvsem voyaristični pogled razvitega sveta na kulturo tretjega sveta, med drugim zlasti na erotizirane rituale. Šele na petem mestu bi morda laični gledalec navedel dejstvo, da etnografski (znanstveni) film lahko predstavi izsledke znanstvenih raziskav.

Produkcija etnografskih filmov na svetu ni velika. Celo festival etnografskega filma v Göttingenu je bienalni. Pa še ta ob uveljavljenih producentih in avtorjih išče razširitev programa na novih območjih EU in z novimi pristopi, ki prihajajo od tam. Pri tem nima vedno najbolj srečne roke, saj so pogoji za produkcijo etnografskega filma v novih deželah EU neprimerljivi z razvitejšimi produkcijskimi okolji. Pri tem ne mislim samo na denar in tehnično opremo, temveč predvsem na dobro tradicijo etnografskega filma in vizualnih raziskav. Ima pa prednost, da je postal točka srečevanja in diskusij o vseh vprašanih in dilemah, ki nastajajo na področju sodobnega etnografskega filma na svetu.

V luči vseh teh dilem o prikazovanju etnografskih filmov bi kazalo razmisliti o dvojni naravi prireditve EVM. Začel bi jo simpozijski del z referati in prikazi metodoloških problemov etnografskega filma v najširšem smislu. Kajti področja etnografskega filma ne smemo pojmovati ozko kot izključno problem produkcije etnografskih filmov. Etnografski film je vedno v dialogu z raziskovalno metodologijo, ki stalno išče nove pristope tudi na področju vizualne prakse. Spraševanje o tem, zakaj in kako vključevati vizualne zapise v znanstvenoraziskovalno delo v etnologiji, je pomemben generator produkcije etnografskega filma.

Drugi del prireditve, v katerem bi predstavili izbor etnografskih filmov, bi bil revijsko festivalski. Posamezni selektorji bi pred strokovnim občinstvom pripravili analitično-kritično predstavitev izbranih del, ki bi jo po ogledu filmov zaključila diskusija. Diskusija bi opravljala tudi edukativno funkcijo, da bi se tako izognili motiviranju avtorjev z nepotrebnim nagrajevanjem. Če bi selekcijska komisija med izbranimi filmi našla še posebno zanimive, bi jih predstavili na projekciji pred najširšim občinstvom.

Seveda je treba na področju etnografskega filma šele ustvariti potrebno referenčno okolje, da bo konstruktivna kritičnost sploh zaživela. Medle pohvale in prijateljsko (beri: kolegialno) prizanašanje k temu ne bodo pripomogli. Če želimo, da bodo o etnografskih filmih diskutirali naši kolegi etnologi in drugi raziskovalci kulture, mora prireditev spodbujati predvsem produkcijo filmov, ki v etnologiji odpirajo nova strokovna vprašanja oziroma jih odpirajo na nov, vizualni način. Sicer bo diskusija ostala na ravni povprečnih TV gledalcev, ki si ustvarjajo merila ob gledanju filmov National geographic in Discovery kanalov.

Leta 2001, na posvetovanju SED v Novi Gorici, sem predvideval, da je za etnografski film v Sloveniji trenutno bolj pomembno vprašanje predstavljanja kot produkcije. Pri tem sem upošteval »demokratizacijo« vizualne produkcije v dobi digitalne tehnologije, ki povečuje število producentov, avtorjev in izdelkov, na drugi strani pa odpira številne nove, še neizkoriščene možnosti komunikacije v digitalnem okolju. Naša doba zahteva in omogoča komunikacijo.

Pri svojih predvidevanjih pa nisem računal s tem, da same tehnološke možnosti niso dovolj. Kljub temu, da imamo v Sloveniji nekaj mest, na katerih se poučujejo vizualna

antropologija, vizualne raziskave in produkcija etnografskega filma in nekaj profesionalnih mest v ustanovah (ZRC SAZU, SEM, OEIKA, FHŠ), se zdi, kot da vsaka generacija začenja na novo oziroma da ne prihaja do kumulativnega učinka izkušenj in znanja. To je lahko posledica slabe komunikacije in slabega (samo)izobraževanja ali pa posledica premalo usposobljenih profesionalnih raziskovalcev na tem področju. O vsem tem bomo morali vsi skupaj še razmišljati.

Lani smo ustanovili Forum etnografskega filma in vizualnih raziskav, katerega ustanovni člani smo vsi etnologi, ki se profesionalno ukvarjamo z vizualnim področjem na raziskovalni ali produkcijski ravni. V Forum se bodo lahko vpisali tudi drugi etnologi in raziskovalci kulture, ko bodo začeli svoje raziskave povezovati z vizualno tehnologijo in bodo na tem področju rabili izmenjavo izkušenj. Morda bi Forum lahko postal prostor sodelovanja in obveščanja. Med prvimi aktivnostmi smo podprli prav EVM ter ga postavili za osrednjo letno prireditev v Sloveniji. Na podlagi letošnje izkušnje bi radi sodelovali pri oblikovanju njegove prihodnje podobe in ga v naslednjih letih prilagodili specifičnemu položaju etnografskega filma v Sloveniji.

Ime Etnovideo maraton je nastalo kot prisproda dolgo trajajoče prireditve, morda po vzoru raznih drugih maratonov - pevskih, dirkaških, košarkaških itd. Z razvojem nove vsebine bi kazalo razmisliti tudi o novem imenu. Ime bi moralo bolj razvidno označevati, da gre za prireditev s področja etnologije, ki film oziroma video uporablja pri raziskovalnem delu in ki nekatera spoznanja izraža s pomočjo filma. Konec koncev ima Slovenski etnografski muzej, ki je prireditelj EVM, kustodiat za etnografski film.

Mimogrede: na ta način bi se distancirali od vseh tistih etnoloških prireditev v zadnjem času, ki nosijo vpadljiva imena, kot bi se organizatorji sramovali imena etnologija, etnografija, znanost. Z izgovorom, da gre za »veselo znanost«, se želijo dobrikati občinstvu, v resnici pa gre za »ful kul« populizem, ki ima malo zveze z znanostjo ali s strokovnostjo.

Mesto etnografskega filma je v krogu odgovorne znanosti, pa naj se imenuje etnologija, antropologija ali kako drugače. Kakorkoli pogledamo, je etnografski film del znanstvenega filma. Še tako različna mnenja o tem, kaj je to znanstveni film, pa bi se lahko združila v definiciji Petra Fuchsa, da je znanstveni film tisti film, ki pomaga reševati znanstvena vprašanja.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 6. 4. 2004

Nekaj posnetkov iz prireditve drugi Etnovideo maraton. Foto: Naško Križnar, 2004.